

Білоус Н.В. Риси літературної течії бідермейєр в поезії А. фон Дросте-Гюльсхоф / Н.В. Білоус // Література в контексті культури : Зб. наук. праць. Вип. 29 / ред. кол.: В. А. Гусєв (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. – С. 36-41. (0,46 д.а.) (Наукове фахове)

36 УДК 821.112.2 + 82.02

Н. В. Білоус

Мелітополь

**РИСИ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТЕЧІЇ БІДЕРМЕЙЄР В ПОЕЗІЇ А. ФОН
ДРОСТЕ-ГЮЛЬСХОФ**

Стаття присвячена аналізу творчості видатної німецької поетеси А. фон Дросте-Гюльсхоф (1797–1848) в аспекті виявлення специфічних рис, властивих літературній течії бідермейєр. Вивчаються особливості характерних для літературного бідермейєру ідейних програм, емоційних компонентів поетичного тексту, специфіка втілення своєрідного локусу (родинного включно) та системи образів персонажів. На основі аналізу досліджень німецьких культурологів та зарубіжних і вітчизняних дростезнавців визначаються перегук та подібність, що дозволяють залічити Дросте до поетів бідермейєру. Зв'язок Дросте з бідермейєром простежується, зокрема, у прихильному за модальністю зображення використанні нею категорії «старого доброго часу» та ностальгії за прекрасною ілюзією минулого ідилічного існування. Резонуючу схожість виявляють також окреслені портрети персонажів на тлі реалій повсякденного побуту, проголошення первинності сімейних цінностей та релігійності. Вивчення образів та ідей Дросте у зв'язку з філософською думкою епохи переконує, що Дросте не укладається у відведені їй межі бідермейєру, поетеса виходить за його границі через властивий їй постійний пошук себе, прагнення дійти суті життя, відкрите читачеві прогресування думок і почуттів, властивих як ліричним героям, так і

авторському «я». Проведений аналіз віршів дозволяє стверджувати, що домінуюча гуманістична концепція у поетичних творах Дросте долає рамки характерних рис поетики бідермейєру.

Ключові слова: бідермейєр, релігійність, ідеалізація, лірика.

Стаття посвячена аналізу творчества видаючоїся німецької поетеси А. фон Дросте-Гюльсхоф (1797–1848) в аспекті виявлення специфічних черт, притаманних літературному теченню бідермейєр. Вивчаються особливості характерних для літературного бідермейєра ідейних програм, емоціональних компонентів поетического тексту, специфіка втілення своєобразного локуса (семеїного включительно) і системи образів персонажів. На основі аналізу дослідів німецьких культурологів, а також зарубіжних і вітчизняних дростеведів визначаються перекликання і схожість, дозволяють причислити Дросте до поетів бідермейєра. Зв'язок Дросте з бідермейєром прослідковується, в частині, в благосклонному по модальності зображення використанні їй категорії «старого доброго часу» і ностальгії по прекрасній ілюзії минулого ідиліческого існування. Резонуюче схожість виявляють також окреслені портрети персонажів на фоні реалій повсякденного життя, провозглашення первічності сімейних цінностей і релігійності. Вивчення образів і ідей Дросте в зв'язку з філософською думкою епохи переконує, що Дросте не вкладається в відведені їй рамки бідермейєра, поетеса виходить за його межі завдяки притаманному їй постійному пошуку себе, прагненню усвідомити суть життя, завдяки відкритому читачеві прогресуванню думок і почуттів, притаманних як лірическим героям, так і авторському «я». Проведений аналіз віршів дозволяє утвердити, що домінуюча гуманістична концепція в поетических творах Дросте перемагає рамки характерних рис поетики бідермейєра.

Ключевые слова: бидермейер, религиозность, идеализация, лирика.

The article is devoted to the analysis of the work of the outstanding German poet A. von Droste-Hulshof (1797–1848) in the aspect of eliciting the specific features inherent in the literary Biedermeier movement. The features of the ideological programs characteristic for the literary Biedermeier movement, the emotional components of the poetic text, the specificity of the embodiment of a peculiar locus (family inclusive) and the character system is studied. Based on the analysis of the studies of German culture experts, as well as foreign and native Droste researchers, the commonality and similarities that allow reckoning Droste one of the Biedermeier movement are determined. Droste's correlation with the Biedermeier movement can be deduced, in particular, from her favor of the image modality in using the category of "good old time" and nostalgia for the beautiful illusion of the past idyllic existence. The resembling likeness is also revealed by the character portraits shown against the background of everyday life realities, by proclamation of family values and religiosity priority. Studying Droste's images and ideas in connection with philosophical idea of her epoch convinces that Droste does not fit into the Biedermeier movement confines, the poet goes beyond its limits due to congenital constant search for herself, due to aspiration to perceive the meaning of life, thanks to open to a reader thought and feeling progression inherent in both lyrical heroes, and author's "me". The analysis of the poems makes it possible to assert that the dominant humanistic conception in the poetic works of Droste overcomes the characteristic feature frame of the Biedermeier movement poetics.

Key words: the Biedermeier movement, religiosity, idealization, lyrics.

«Бідермейер» – явище, що виникло в німецькій культурі в першій половині XIX століття. Німецькі культурологи в основному схильні визначати його хронологічні рамки у часовому проміжку з 1815 по 1848 (Biedermeierzeit) як стиль, що виник після закінчення визвольних війн

проти армії Наполеона Бонапарта і Віденського конгресу і який існував до буржуазно-демократичної революції 1848 р. у Німеччині [6, с. 4]. К.І. Мізін вважає, що після революційних подій та їх наслідків у суспільстві виникла потреба у спокої та порядку, внутрішньому мирі та насолодженні маленькими сімейними радостями, у настрої смирення перед об'єктивною життєвою необхідністю [4, с. 110]. Слово «бідермейєр» увійшло до мистецького та літературознавчого звичаю завдяки німецьким поетам Л. Ейхродту (1827–1892) і А. Куссмаулю (1822–1902). Розроблений ними літературний персонаж Готліб Бідермейєр, наділений рисами простодушного обивателя, з часом послугував знаком для назви літературної течії, яка своїми коренями занурюється в особливості німецького побуту, у першу чергу бюргерства.

Важливою передумовою формування життєвої або світоглядної позиції бідермейєру є відсутність власного визначеного філософського підґрунтя на фоні стрімкого розвитку німецької класичної філософії [2, с. 5]. Як відзначає М. Вундт, «філософія у кращому випадку була свідком бідермейєру, але ніколи його керівником» [2, с. 6]. Не форма пізнання, а принцип існування у матеріальному світі, де побут і родина звичайної людини набувають пильної уваги і вирішального значення, є ідейно-тематичною домінантою творів німецького літературного бідермейєру. Саме завдяки цьому власна назва «Бідермейєр» поступово переходить у загальну, через те що означає спочатку конкретного героя, потім – типовий збірний образ і соціальне явище [3, с. 12], інтерес до якого виник серед німецьких вчених на початку ХІХ ст., оскільки його риси почали проявлятися вже у ХVІІІ ст. [2, с. 4].

Термін «літературний бідермейєр» набув статусу наукового поняття лише наприкінці 1820-х рр. і викликав жваву дискусію. Наукова потреба у визначенні терміна «бідермейєр» виходила з необхідності більш чітко «усвідомити особливий характер німецької літератури епохи Реставрації,

епохи, що 38 закінчилася з революцією 1848–1849 рр.» [5, с. 75]. Упродовж другої половини XIX ст. поняття «бідермейєр» містило негативну конотацію [7, с. 43]: мати свідомість бідермейєру означало «бути аполітичним і цікавитися виключно домашніми заняттями», але з плином часу у літературознавців з'являється позитивна інтерпретація лірики 20–40-х рр. XIX ст. як естетичного відображення літературної і культурної ситуації постромантичної доби, що уходить у минуле. Письменники того періоду розглядалися або як частина «Vormärz» – «прогресивного» руху у суспільстві, що підводив до революції 1848, або як прихильники «реакційної» тенденції бідермейєру. Згідно з узагальненням німецьких критиків, основним фактом щодо визначення митців як авторів бідермейєру було «не щось, фактично знайдене у їх творах, а відсутність у них прогресивних або революційно-політичних інтересів» [8, с. 111].

Ф. Зенгле, чий труд був найбільшою платформою для усіх подальших досліджень з 1970 року і надалі, описує еру бідермейєру частково як фундаментальний настрій «Weltschmerz» (світової скорботи), частково як поліфонічну луну романтизму та нео-класицизму; він вводить термін бідермейєр-романтизм для особливого виду лірики, який домінував у літературі у період з 1815 по 1845 рр. [9, с. 371]. І сьогодні точаться дискусії щодо приналежності окремих літературних творів до «тривіального» (їх основними рисами є безконфліктність, орієнтованість на пересічного читача, обмеженість перспективи) або «високого бідермейєру» (де окрема подія або перебіг життя героїв змальовується у контексті основних етичних та естетичних тенденцій часу). Таку диференціацію приймають, зокрема, дослідники В. Битак, Й. Шнайдер, Л. Н. Полубояринова, П. Хаккс та О.Р. Іванова, адже літературна течія, однойменна із прозивним іменем простуватого бюргера, охоплювала, з одного боку, невелике коло тем, а з іншого – демонструвала величезне

багатство модифікацій їх розгляду (засноване на особистих поглядах авторів на сучасність загалом, або, наприклад, на внутрішній потребі людини у затишності у певний момент часу).

Літературний бідермейєр часто характеризують альтернативно як «близьке до дійсності, правдиве, але скромне за масштабами мистецтво» [1, с. 77]. Тим не менш слід зазначити, що ці масштаби отримують більшу вагомість, якщо брати до уваги емоційну розгалуженість та ідейну глибину того чи іншого твору. Так, у творчості Дросте провідним мотивом є пошук душевної рівноваги й бажання гармонії і духовності для інших – ідеалів, які, на думку геніальної поетеси, витікають із традиційно німецьких цінностей: віри, природності, чесності. Але у жодному разі не можна вважати величну творчість Дросте «скромною» [1, с. 78], виходячи з незмінності її бачення внутрішнього блага «я». Сполучаючи сюжети, властиві романтизму, з незвичайною силою зображення і комічними засобами різного ступеня різкості, Дросте представляє яскраві, ефектні за впливом на читача і водночас ненав'язливо повчальні вірші.

На прикладі вірша «Vor vierzig Jahren» можна простежити, як Дросте прихилиється до ідей бідермейєру з властивою йому ностальгією, як і у прозових творах (романах «Ledwina» та «Bei uns zu Lande auf dem Lande»), де авторка з глибокою ніжністю і тріпотливо представляє родинний уклад старшого покоління, демонструючи прихильність до фамільних цінностей і традицій регіону. На особливу увагу заслуговує ідеалізація Дросте мистецького спадку минулої епохи, на противагу сучасній їй прагматичній і критично налаштованій до бюргерського буття літератури. Поетеса наголошує у вірші «Vor vierzig Jahren»: «der Dichtung Flamme schwach, nur tief und tiefer brennen verdeckte Gluten nach / вогонь поезії слабкий, тільки глибоко і глибше допалює прихований жар, Wir höhnen oft und lachen der kaum vergangen Zeit / Ми часто глузуємо і сміємося над епохою, що

тільки-но пройшла, Und in der Wüste machen wie Strauße wir uns breit / I хизуємося в пустелі як страуси».

Зв'язок Дросте з бідермейєром простежується у поетизації нею категорії «старого доброго часу», коли «als man dem "milden Sterne" / коли "ніжну зірку", Gesellte was da lieb / З'єднували з тим, що мило, Und "Lieder in der Ferne" / I "Пісні вдалечині", auf sieben Meilen schrieb / писали на семи милях». В останній строфі авторка прямо вдається до беззастережної ідеалізації минулого і виплескує свій жаль, використовуючи дієслово «zerrinnen – langsam zerfließen, sich auflösen / по краплі витікати, розчинятися» і намічає образ-мотив прекрасної ілюзії: «Und wie Morgana's Gärten / I яка сади Моргани, Zerrinnt das Ideal / розтає ідеал». Сучасники не цінують своє минуле, прагнуть тільки багатства, лише деякі зберегли в серцях піднесену любов, і у них – жебраків – «Hände bleiben kalt und leer / Руки залишаються холодними і порожніми».

Поезія «Die beschränkte Frau» є оригінальним прикладом притчі про вірну дружину і її чоловіка, який не цінує те, що має, аж поки біда не примусить. Із властивою їй лаконічністю Дросте створює побутовий ескіз – образ подружжя, добре знайомого її сучасникам: суворий, прискіпливий чоловік: «Wem gar nichts fehlt / Якщо у когось все є, Den ärgert an der Wand die Fliege / Того злить муха на стіні» і його тиха, лагідна дружина: «schiefer zu sanft und milde / занадто ніжна і м'яка». Психологічний портрет подружжя поетеса окреслює на тлі матеріального побуту, лише у загальних рисах змальовуючи те, що належить чоловікові («Ein Blüthenhag war seine Lust / квітуча огорожа була його радістю»), і з особливою делікатною стриманістю представляє речі та заощадження дружини: «Teelöffelchen / чайні ложечки», «Ein Säckchen, stramm und schwer / мішечок, твердий та важкий», «ihr kleines Eigentum / її маленька власність». Сумирність жінки залишається її основною рисою у розвитку сюжетної замальовки: у першій строфі використано прикметники «sanft

und milde / лагідна та м'яка, still und sacht / тиха та неспішна», у четвертій строфі – «sanft / спокійно, тихо», у сьомій – «leise wie der Modenschein / тихо як місячне сяйво», і у останній – «leis / тихо». Натомість важкий характер чоловіка розкривається у різнобічному портретному малюнку: на початку вірша герой постає злостивим та нестриманим: «faßt' es ihn wie böse Macht / наче зла сила захоплювала його, oft schalt er / часто сварився, seinen Groll / потайний гнів», ближче до середини твору поетеса використовує означення «sinnend / який роздумує, ganz versunken / цілком занурений [у думки], gedankenvoll / у роздумах», а останні три строфи вірша додають до характерології героя обставини образу дії «freundlich / дружньо, gerührt / розлучено, weinend / плачучи». Метаморфози цього шлюбу під тиском зовнішніх проблем зближують подружжя через додавання жінці сміливості у її самозреченні «Sie stand vor ihm, wie Blut so rot / Вона стояла перед ним, червона як кров, Als gält' es eine Schuld gestehen / Начебто слід було зізнатися у своїй провині» та щирого каяття чоловіка і поглиблення його любові до дружини через усвідомлення її смирення і віри: «hielt er sie umfassen / він обійняв її».

Один із ключових нормативів родинної етики бідермейєру – потреба у порядку та спокої як запорука особистого добробуту і суспільного гаразду, об'єднує дані вірші настроями ностальгії за неспішним часом з його затишним стабільним укладом, нагадування про сімейні цінності – підтримку і поступливість, звернення до голосу епохи – її митців, із закликом творити за покликанням і не піддаватись швидкоплинним принадам, які формують неприйнятний для Дросте образ сучасників тогочасної Німеччини.

За всієї розбіжності думок щодо цієї проблеми багато знавців творчості Дросте відзначає, що посил у її поетичних творах виходить далеко за рамки характерних рис бідермейєру [7, с. 298]. На думку Ф. Айглер та С. Корд, укладачів феміністичної енциклопедії німецької

літератури, незважаючи на те, що Дросте часто вважається автором бідермейєру, критична перспектива у її прозових творах несумісна із загальними визначеннями бідермейєру у літературі [7, с. 43]. Дійсно, поетичним творам Дросте властива ідеалізація минулих часів, але переважно з точки зору людських чеснот, які для поетеси є більш вагомими, і віри як опори і запоруки душевного спокою, аніж з погляду на устрій тогочасного суспільства. Ми вважаємо, що концепція змалювання побуту та створення типового для бідермейєру локусу (родини) розширена поетесою до більш істотного опорного предмету розгляду – «малої Батьківщини», з деталізованими пейзажами Вестфалії і уособленими персонажами (з їх власними позитивними і негативними характеристиками). Релігійність поетів бідермейєру, яка прийшла на зміну сентиментальності романтиків, у творчості Дросте виявляється у контрасті недвозначної образності для висловлення несхвалення із м'яким наставництвом одностороннього характеру, що, незважаючи на велику кількість відкритих та риторичних питань, властивих пізньому романтизму, залишає в читача стійке враження правоти поетеси.

На основі досліджених зразків поетичної спадщини Дросте ми дійшли висновку, що ліричне «я» в поезії Дросте також не вкладається у стандарти дійових осіб бідермейєру: типове співвіднесення помислів і переживань із богом і божим словом розважливими та ідеалізованими обивателями перетворюється у Дросте на постійний пошук, прагнення, відкрите читачеві прогресування як думок, так і почуттів. На основі аналізу матеріалу ми доходимо думки про недоцільність безсуперечного ототожнення Дросте до поетів бідермейєру через глибину і ідейну складність поетичного полотна ваговитої й масштабної як за кількістю, так і за жанровим складом поетичної спадщини майстрині. Детальне вивчення образів та ідей поезії Дросте у зв'язку з філософською думкою епохи дає підстави оцінювати більшу частину поетичних творів Дросте як таких, що

належать до охоронно-гуманістичного напрямку післяромантичної лірики.

Бібліографічні посилання

1. Березина А.Г. История западноевропейской литературы. XIX век: Германия, Австрия, Швейцария / А.Г. Березина, А.В. Белобратов, Л.Н. Полубояринова. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 240 с.

2. Иванова Е.Р. Литература бидермейера в Германии XIX века : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора филологических наук : спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья/западноевропейская литература» / Е.Р. Иванова. – Москва, 2008. – 53 с.

3. Иванова Е.Р. Литература немецкого Бидермейера [Электронный ресурс]: учеб. пособие / Е.Р. Иванова – 2-е изд., стер. – М.: ФЛИНТА, 2012. – 139 с.

4. Мізин К.І. Історія німецької літератури: від початків до сьогодення (коротко із практичною частиною) / Костянтин Іванович Мізин. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2006. – 336 с.

5. Михайлов А.В. Языки культуры: учебное пособие по культурологии / Александр Викторович Михайлов. – М.: «Языки русской культуры», 1997. – 912 с.

6. Федотова Е.Д. Бидермайер / Елена Дмитриевна Федотова. – М.: «Белый город», 2005. – 51 с.

7. Eigler F. The Feminist Encyclopedia of German Literature / F. Eigler, S. Kord. – Westport: Greenwood Pub Group, 1997 – 676 p.

8. Devlin F.R. Adalbert Stifter and the «Biedermeier» Imagination / F.R. Devlin // Spring. – 2008. – № 2. – p. 110–119.

9. Sengle F. Biedermeierzeit. Deutsche Literatur im Spannungsfeld zwischen Restauration und Revolution 1816–1848: in 3 Bd. / Friedrich Sengle. – Stuttgart, 1972–1980. – 1162 S.